پەیڤی سەربەستی؛ ژنان و کۆمەڵگا … نووسینی: زانکۆ یاری

بە مەبەستی پاراستن و ڕێزگرتن لە کەرامەت □و مافە سروشتییەکانی مر□ق و لە پێناو گەشەسەندنی مر□ق و مر□قایەتی، لە پانتاییی جوگرافیا جۆراوجۆرەکانی دونیا هەوڵ و تەقەلای زۆر دراوە، وەکوو سەرهەڵدانی هەندێک لە شۆڕش و خەباتە مەزنەکانی مێژوو لە پێناوی ئازادی مر□ق و یەکسانی هەموو مرۆڤەکان. هەروەها لە مافێکی سەرەتایی، کە لە بەیاننامەی مافەکانی مرۆڤدا وەك ئەسڵی یەکەمی ئەو بەیاننامەیە هاتووە کە: “گشت مرۆڤەکان بە ئازادی لەدایك دەبن و بەرانبەر لە نرخ و پایە و مافدا…”. (Universal Declaration of Human Rights) هەروەها کۆمەڵگایەک کە ئامانجی پێشکەوتن بێ، دەبێ ڕووناکبیران و بیرمەندانی بە شێوەیەکی ڕاستەقینە و بنەمایی لەوە تێبگەن کە ئازادی ژنان، هەمان ئازادیی تەواوی مر□قایەتییە و لە هەموو بوارەکاندا ڕێگای پێشکەوەتنی ژنان خۆش بکەن و هاندەر بن بۆ ئەوەی میللەت بگەنە لووتکەی دادوەری. دەرەنجامی پەیڤی ئازادیی ژنانیش ئەوەیە کە ئەوان بتوانن بگەنە مافە ڕەواکانیان لە کۆمەڵگا.

ڕێنسانس (Renaissance)، ئەو شۆڕشە هەموو لایەن□ی کە لە ماوەی سێ سەدەدا ئۆرووپای گرتەوە و لە ئاکامدا توانی لە هەموو بوارەکانی ژیانی مر□قایەتی کاریگەریی بەرچاوی هەبێ، توانی کاریگەری قووڵی لەسەر ڕوانینی مر□ق س□بارەت بە کولتوور، زانست، کۆمەڵگا، ئایین و سروشت ببێ و لە ئاکامیشدا ڕوانگەی مر□ق س□بار□ت ب□ مر□ق، ئاڵوگۆڕی زۆری بەسەردا هات. بە سەرهەڵدانی ڕێنسانس لە شاری فلۆرانسی ئیتالیادا ڕۆڵی ژن لە گۆڕەپانی خەباتدا پێی نایە قۆناغێکی نوێ. گەر ئاورێکی خێرا لە وێنای ژن لە کولتوور و ئەدەبی سەردەمی ڕێنیسانس تاکوو ئێستا بدەینەوە، دەبینین لە نیگارەکانی سەردەمی ڕێنیسانسدا کە درێژکراوەی ئەنتیکە بووە، ڕۆڵی ژن لە بونەوەرێکی پاک، ژێردەست و ملکەچەوە گۆڕدراوە بۆ ژنێکی تر. ژنێک کە دەتوانێت پابەند نەبێ بە ڕۆڵە خوازراوەکان کە کۆمەڵگا بۆی دیاری دەکات، ژنێک کە دەتوانێت خۆی بنووسێتەوە و شێعر، ڕۆمان، مووزیک و هونەر بەرهەم بهێنێ.

بەڵام ڕەنگدانەوەی نۆرمی دژە ژنان بە درێژایی مێژوو هەندێک هەڵس و کەوتی ژنانی مۆرال نیشان داوە و هەندێکی تری خستۆتە دەرەوەی

مێرانەوە و کاریکردووە بۆ بەرهەمهێنانی وێنایەکی نزم بۆ پێگەیان. لە زۆر کولتووردا سیفاتی مرۆڤانە و بەهێز دراونەتە پاڵ پیاوان و ژنان پێگەیەکی نزمیان پێبەخشراوە. بەڵام زۆرجار دەکەوتنە بەر بێ ویژدانیی کۆمەڵایەتی. هەروەها ترادیسیۆنی نووسینی پیاوانە، زیندووکردنەوە و ڕاگرتنی پیاوگەرایی بوو؛ سەرەڕای ئەمەش ژن وەک بونەوەرێکی لاواز و بێدەسەڵات لە کولتوور و ئەدەبدا وێناکراوە و کورتکردنەوەی ژن تەنیا بۆ تێرکردنی حەز و ئیرۆتیکی پیاو بووە. ئەم گرنگیدانە بە ڕۆڵە خوازراوەکان، جۆرێک لە حەزی ماسکۆلین لای کۆمەڵگا زەق دەکاتەوە و لە بەرهەمی کلاسیکدا بەردەوام بەرهەمهێنەرەوەی ئایدیۆلۆژیی باوکسالارانە بووە. لەو سەردەمەدا نووسەرانی تێکست زۆربەیان پیاو بوون و ئێدی نووسینە ترادیسیۆنال و ستیریۆتایپەکان کاریگەریی نێگەتیڤی هەبووە لەسەر ڕۆڵی ژن لە کۆمەڵگا.

لە ژیانی مرۆڤدا، بەشداریی سیاسی و کۆمەڵایەتیی ژنان ئەرکێکی پێویست و پیرۆزە و نەبوونی؛ بە مانای پەراوێزخستنی نیوەی کۆمەڵە. دەور و ڕۆڵی ژن بۆ دامەزراندنی پەیوەندیی توندوتۆڵ، لە نێوان بزوتنەوەکانی دیمۆکراسی خوازی لە لایەک و ویست و داخوازییەکانی ژنان لە پێناوی خەبات و وەدەهێنانی مافە سروشتی و مرۆڤایەتییەکاندا لە لایەکی تر یەکێکە لە پێبایەخترین هۆکارەکانی بەشداریی ژنان لە دیسکۆرسی سیاسی-کۆمەڵایەتی لە هەر وڵاتێک. زۆرجار لە لای هزرڤانان بیرمەندان، سەدەی بیستەم سەدەی گەشەسەندن چەکەرەکردن و هەروەها بەڕێوەبردنی مافەکانی مرۆڤ بووە و توانیوە وەرچەرخانێکی مەزن لە ئاستی کۆمەڵگای جیهانیدا بهێنێتە گۆڕێ.

لە وڵاتانی گەشەسەندوودا، بەشداریکردنی ژنان لە بەڕێوەبردنی کاروباری وڵاتدا گرنگی و بایەخی خۆی هەیە. جوڵانەوەی سیاسی ژنان لە کۆمەڵگای ڕۆژاوادا، توانیویەتی ڕێگای خۆی بدۆزێتەوە. لەو بوارەدا بە هەوڵ و تەقالای زۆر، بزوتنەوەکەیان بەرەو ڕێگایەکی درووست کاناڵیزە کراوە. لە ئازادییە سیاسی-کۆمەڵایەتییەکان چێژی تێراویان وەرگرتووە و توانیویانە بە خەباتی بێ وچان، تاکوو ڕادەیەکی باش مافی ئازادیی خۆیان وەدەست بهێنن. بەڵام کاتێک کە فێمینیستەکان دەنگ هەڵدەبڕن و دەڵێن ژن دەبێ ئازاد بێ، باشتر ئەوەیە پرسیاریان لێ بکەی؛ بۆچی دەبێ لە چ شتێک ئازاد بێ؟ کەمتر کەسێک هەیە لە ڕۆژی جیهانیی ژناندا (International Women’s Day)، وەڵامی ئەم پرسیارە بداتەوە کە مەبەست لە ئازادی ژن چییە؟ لە کوێی جیهاندا دەتوانین وێنەی ژنێکی ئازاد بدۆزینەوە؟ ژنێک کە بۆ

دۆزینەوەی بژێوی لە قەراخی شەقامەکان لەژێر چاوی حیزی هەندێک لە پیاوان دەستفرۆشی بکا، یان ژنێک کە بۆ پارەیەکی مەمرەوبژی دەبێ لە کارگا یان ڕێکخراوێکدا کار بکا، ئازادی ژن دەبێ چ واتایێکی هەبێ؟ ئەو کاتەش کە باس لە ئازادیی ژن دەکرێ، وڵاتانی گەشەسەندووی کاپیتالیستی (Capitalism)، پتر لە هەمووان دەبێ ژنانی لە پاشکەوتووی جیهانی سێهەم و چوارەم دەسووتێنن کە مرۆڤ دەکەوێتە بیری گوتەیێکی بەنرخی فارسی کە دەڵێ؛ دایەنی دڵسۆزتر لە دایک!.

بەڵام بە گوتەیەکی کوردی، دەنگی دەهۆڵ لە دوورەوە خۆشە و ئەمەش زۆر ڕاستە؛ چونکوو دەبێ ئەوەش بزانین کە لە سەدەی هەژدە بەملاوە، جەستەی ژن ڕووبەرێک بووە بۆ سێکسوالیزەکردن، دەربڕین، چەوسانەوە و بەکاڵاکردن. سەرەڕای ئازادبوونی ژن لە زۆر ڕووەوە، وێناکردنی جەستە و فێتیشایزکردنی و بەکاڵاکردنی ژن وەکوو سیمایەکی دیاری کۆمەڵگا بووە، ئەو ژنانەش کە لەم وێناکردنەدا جێگایان نەدەبووە بە ژنی کەتوو-خراپ (Fallen women) ناوزەد دەکران.

دونیای ئەمڕۆ گەواهی پێشێلکاریێکی سیستەماتیك و بەرفراوانی مافەکانی مرۆڤە کە لەسەر دەستی دەسەڵاتە دیکتاتۆر و تۆتالیتێرەکانی دەخوڵقێ. بۆ نموونە: بوونی دیاردەگەلێکی ئابڕووبەرانە وەک خانەی گەندەڵی بەشێوەیێکی دیار و نادیار لە پێشکەوتووترین وڵاتانی کاپیتالیستی و کەڵک وەرگرتنی ئابڕووبەرانە لە پڕووپاگەندەی بازەرگانی، هەموو دەرخەری ئەوەن هەتاکوو ئەو کاتەی کە سیستەمی کاپیتالیستی بوونی هەیە، پەیڤدان لەمەڕ ئازادیی مرۆڤ بە تایبەت ئازادیی ژن، گاڵتەجاڕییە… بەڵام لە بەر زۆر هۆکاری سیاسی-کۆمەڵایەتی دەتوانین بڵێین ڕۆژهەڵاتی ناڤین (Middle East) نەخۆشی و چەوسانەوە و پەراوێزخستنی ژنان لەوێدا لە هەموو بوارەکاندا، مێژوویەکی دوورودرێژی هەیە.

کۆمەڵگای سوونەتی و لە حاڵی گەشەکردنی ئێمە، بە هێنانی شتی پڕوپووچ و بێ بنەما و دەمارگرژی بۆ جێ، دەسەڵاتی پیاوسالاری و یاسا توندوتیژە ئایینییەکان و کاریگەریی نەرێنی لەسەر ڕەوتی ژنان، لە گەیشتن بە مافە سەرەتاییەکانی خۆیان بێ بەش کراون و هەروەها بەرەو چارەنووسێکی نادیار دەباتە پێش. لە وڵاتانی جیهانی سێهەمدا، چەمکی ئازادی واتای تایبەتی خۆی هەیە و بە جۆرێک پیاوسالاری نەریتی بە سەریدا زاڵ بووە. دەوری ژنان لە ڕۆژهەڵاتی ناڤین، بەتایبەت لە مێژووی ئێراندا جێگای باسی زۆرە. خەباتی ژن بۆ وەدەسهێنانی مافی ڕەوا و بەرانبەر لەگەڵ پیاو، لە سەردەمی

مەشروتەدا وردەوردە شێوەیەکی نوێ بە خۆیەوە گرت و زۆر بوێرانە و ئازایانە لە گۆڕەپانی خەباتدا بوون. لە سەردەمی ڕەزاشادا،لەدوای هاتنە سەر کورسیی حوکم، هەندێک ئاڵوگۆڕی پێکهێنا، بەڵام ژنان نەیانتوانی لە هەڵبژاردنەکاندا بەشداری بکەن و هەر وەک هاووڵاتیی پلە دوو سەیر دەکران!

لە کوردستان، بەتایبەت لە ئاواییەکاندا، بە ڕای زۆر کۆمەڵناسی کورد و غەیرە کورد، توێژەری سیاسی و مێژوونوس؛ بە شانازییەوە، ژنی کورد لە چاو ژنانی نەتەوەکانی دراوسێ وەک فارس، تورک و عەرب بە درێژایی مێژوو ئازادتر بووە و ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ بارودۆخی جوگرافیای کوردستان، خەباتی دوور و درێژی کورد و ژیانی کۆچەری و کوێستان و گەرمێن. چونکوو جگە لە بەخێوکردنی منداڵ و کاری قورسی ناو ماڵ، لە بەرهەمهێنان و ئاژەڵداری و کشتوکاڵدا، کە بناخەی ئابووری کوردستانن، شان بە شانی پیاوان کاریان کردووە. بەشداریی ژنی کورد لە کۆمەڵگادا، بۆتە هۆی ئەوەیکە وەک پێویست کەسایەتیی خۆی نیشان بدا و هەر بەو پێیەش مافی ئامادەبوونی لە کۆڕ و کۆبوونەوە کۆمەڵایەتییەکاندا بووە. کۆمەڵگای کوردی لە مێژەوە باوەڕی بە ئازادی و پاراستنی مافی ژنان بۆ وەدەهێنانی مافە سروشتی و مرۆڤایەتییەکانی هەبووە.

هەروەها لە ئەدەبیاتی کوردی و نووسراوەکانیشدا ژنان پێگەیەکی بەرزیان هەیە و بە درووستی مامەڵەیان لەگەڵ کراوە. کچانی خێزانی کوردپەروەر پابەندبوونە بە کۆدی مۆراڵەوە و تاکوو ڕادەیەک پتر لە نەتەوەکانی‌تر لە مافی کولتووری، ئابووری، سیاسی و کومەڵایەتیی بەرانبەر لەگەڵ پیاو کەڵکیان وەرگرتووە.

بەڵام ئەوەی گوتمان بەو مانایە نییە کە ژنانی کورد بە هەموو مافەکانیان گەیشتوون و زوڵمیان لەسەر هەڵگیراوە؛ ڕاستییەکەی ئەوەیە لەگەڵ ئەو هەموو هەوڵ و تەقالایەی کە ڕووناکبیران، زانایان و دەسەزانی کۆمەڵگای کوردی بۆ بنبڕکردنی ئەو داب و نەریتە ناحەزە کۆمەڵایەتییانە کە دەبنە هۆی پێشێلکردنی مافی ژنان، ئێستاش کە سەرەتای هەزارەی سێهەمە، ژنان هەموو بەشێوەیەکی تر دەچەوسێنەوە.. لە بەرانبەر کۆمەڵگا و گیروگرفتەکانی، چەکی ژنی کورد، لۆژیک و دیالۆگ و عەقڵانییەتە، ئەرکی سەرشانیانە و دەبێ چەکی خۆپەروەردەکردن و بەرزکردنەوەی پلەی زانست بەدەستەوە بگرن و بۆ خەباتی ڕزگاری و گەیشتن بە مافە سروشتی و مرۆڤایەتییەکان تێ بکۆشن. چونکوو لە سروشت و خوڵقاندا، لە باری توانای ڕۆحی و بیرکردنەوەدا، جیاوازیان لەگەڵ پیاو نییە.

بیروبۆچوونی پیاوسالاری و هەندێک داب و نەریتی کۆن و دواکەوتوون کە دەبنە هۆی درووستکردنی جیاوازییەکان و نە سروشت و یەزدان، هیچ لایان جیاوازیان بۆ ژن و پیاو دانەناوە. بە هیوای ئەوەیکە؛ ڕۆژێک کە ژنان لە پێناوی خەبات بۆ وەدەهێنانی مافە مرۆڤایەتییەکاندا و سروشتییەکاندا و لە پێناوی مافی بەرانبەر سەرکەوتوو بن و زوڵمی مرۆڤ بۆ مرۆڤ بەدەستی مرۆڤ بنبڕ بکرێ و لە هیچ شوێنێك هیچ چەشنە پێشێلکارییەکی مافی مرۆڤ نەبینین، و دونیا بەو ئاواتە لەمێژینەی خۆی: "ئازادی ژیان، بۆ تەواوی مرۆڤەکان"، پەرە بدات.

لە زەوینی گەمەکانی منداڵیدا
چنرا بۆ دەنگ گۆڵێکی جوان
تارایان دا لە دەور سەری و
دەستیان نایە دەستی پیاوێک
دواتر ئەو گوڵە منداڵە
بوو بە گوڵێکی وەڕەزی نێو گوڵدان… «شەکیلا مەحموودی»

سەرچاوەکان:

1-ئەنتۆنی، گیدنزو (2009). حەسەن ئەحمەد مستەفا، "کۆمەڵناسی"، هەولێر، چاپخانەی ئاراس.
2-شێرکۆ، دوکتۆر بەلەچ (1990). کێشەی کورد، حەمە حەمەباقی کردویە بە کوردی، تەبرێز، چاپخانەی ڕەزایی.
3-مەدیحە سەفی (2016). ئەمڕۆی ژنی کورد و ڕەهەندەکانی ئازادی، ئەڵمانیا.
4-لازاریف، م. س و دیگران، (1386). تاریخ کردستان، مترجمین کامران ایمن آوە، منصور صدقی. تهران، فروغ.
5-درویشپور، مهرداد (2001). (جامعەشناس). چالشگری زنان علیه مرادن،استکهلم-سوئد، جامعەشناس. نشر باران.
6-میرزایی، ملکیان، (1387). محمد؛ نگاهی به وچعیت اجتماعی زنان، تاریخ دسترسی به مقاله: 20/4/97، آدرس اینترنتی: Org/farpages/articles/roozna13850601.htm.
7-جاسبی، عبدالله؛ (1379)، زن در گستره اجتماع، تهران: انتشارات دفتر فرهنگ، چاپ اول.

(این مطلب در هفتەنامە فرهنگی-اجتماعی دەنگی کوردستان، سال چهارم، شماره 68، مرداد 1397 به چاپ رسیده است.)